

مطالعه شیوه‌ها و الگوهای سرمایه‌گذاری بر حسب میزان توسعه‌یافتگی مناطق (با تکیه بر دو استان اصفهان و ایلام)*

دکتر تقی آزاد ارمکی**

سمیه توحیدلو***

چکیده

مقاله حاضر به بررسی و مقایسه آثار و عوارض توسعه اجتماعی بر توسعه صنعتی در دو منطقه محروم و برخوردار می‌پردازد. این دو منطقه بنا بر اعلام سازمان برنامه و بودجه وقت، عبارت‌اند از استان‌های اصفهان در مقام دومین استان برخوردار و استان ایلام در مقام محروم‌ترین استان قبل از کهگیلویه و بویر احمد. هدف پژوهش بررسی این مطلب است که آیا نوع نگاه سنتی مردم بر نوع سرمایه‌گذاری آنها تاثیرگذار است یا نه و چه رابطه‌ای میان نوع نگاه و باورداشتهای سنتی و الگوهای سرمایه‌گذاری (مطمئن، ریسکی و راکد) وجود دارد و نیز، بین نگاه آنها به ثروت و سرمایه و انواع سرمایه‌گذاری چه رابطه‌ای وجود دارد. روش اجرای پژوهش پیمایش بوده و ۳۹۳ نمونه در هر یک از شهرهای مورد مطالعه انتخاب شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند هر دو استان باورهای سنتی دارند و عمدتاً به دنبال سرمایه‌گذاری مطمئن‌اند.

ژورنال علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: توسعه صنعتی، جوامع سنتی، سرمایه، سرمایه‌گذاری، صنعت.

* این مقاله حاصل از یافته پژوهشی با عنوان آثار و عوارض توسعه اجتماعی بر توسعه صنعتی در دو منطقه محروم و برخوردار است.

** استاد گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران tazad@ut.ac.ir

*** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه دانشگاه تهران smtohidlou@gmail.com

مقدمه

برنامه‌های توسعه، چشم انداز ۲۰ ساله و اصول متفاوت بیان شده در قانون، مهم‌ترین خواست و هدف خود را دستیابی به توسعه‌ای متوازن و پایدار متمرکز دانسته است. اگر تا چند دهه پیش توسعه هر کشور مطابق با نظریات توسعه آن روزگار و امری بیرونی تلقی می‌شد، امروزه حتی بانک جهانی نیز به شکست سیاست‌های خود مبنی بر طرح‌های عمومی تعدیل اعتراف کرده^(۱) (استیگلیتز، ۱۳۸۴) و کشورهایی را در این عرصه موفق می‌داند، که به محتوای اجتماعی و ویژگی‌های فرهنگی خویش توجه کرده‌اند.

از جمله مسایل بسیار مهمی که در امر توسعه یک کشور به توجه ویژه نیاز دارد، توسعه صنعتی است. شناخت ویژگی‌های فرهنگی یک منطقه و میزان اثرپذیری و اثرگذاری فرهنگ بر صنایع وارداتی یا بومی مسئله اصلی امر توسعه صنعتی در داخل کشور است، مسئله‌ای که جز با شناخت منطقه صنعتی شده از نظر اجتماعی و فرهنگی قابل رفع نخواهد بود.

یکی از موارد بسیار مهم و تاثیرگذار در امر توسعه صنعتی، نگرش و ارزیابی مردم منطقه درباره "سرمایه" و "سرمایه‌گذاری" است. این سرمایه‌گذاری برای اثر بخش بودن و رقابتی شدن نیز باید مستقل از فضای دولتی ایجاد شود. در واقع، فرهنگ و وضعیت محیطی ایران تا چه اندازه پذیرای سرمایه‌گذاری در امور گوناگون است؟ پذیرش خطر سرمایه‌گذاری به تنهایی نکته مهمی است که سرمایه‌گذار بدان تن داده است، اما در واقع با چه مشکلات دیگری - به لحاظ نگرشی - روبه روست؟ برای حل آنها چه می‌توان کرد و جایگاه دولت در این موضوع مهم کجاست؟

جامعه ایران جامعه‌ای سنتی است و در بسیاری از موارد، آداب و سنن رنگ دینی به خود گرفته‌اند و در این رهگذر، هاله‌ای از تقدس نیز آنها را احاطه کرده است. یکی از مواردی که نسبت به آن پنداشته‌های به ظاهر دینی و فرهنگی وجود دارد، مقولاتی چون سرمایه، کار، ثروت، انباشت و تجمیع ثروت است. مقولاتی که مستقیماً می‌تواند بر توسعه منطقه تاثیرگذار باشد.

برای دستیابی به پاسخ پرسش‌های یاد شده و بررسی ارتباط میان نوع باورداشته‌های سنتی و میزان و نوع سرمایه‌گذاری، طی پژوهشی کمی و کیفی به دو منطقه اصفهان و ایلام، به منزله استان‌هایی به ترتیب برخوردار و محروم، مراجعه شده است.^(۲)

طبق مطالعاتی که پیش از این تحقیق درباره ارتباط باورداشته‌های فرهنگی و سنتی با مقولاتی چون کار و سرمایه صورت گرفته است، خانواده، دین و دولت سه پایه و بنیان اصلی جامعه ایرانی‌اند و فهم هر تغییر و تحولی در ساختارهای اجتماعی و فرهنگی و حتی سیاسی و اقتصادی جامعه ایران، بدون توجه به این سه پایه، چندان وافی به مقصود و منجر به نتیجه نیست. این ادعا به دیدگاه نظری و تجربیات جامعه‌شناختی محققان برمی‌گردد (آزاد، ۱۳۷۹). اگر از غلبه سنت در اصفهان یا ایلام سخن می‌گوییم، بخش اعظمی از این سنت به خانواده ایرانی برمی‌گردد. در این سه پایه، دین و خانواده حافظان و حراست‌کنندگان سنت ایرانی‌اند و دولت پیش‌قراول و پیام‌آور مدرنیته است. لذا مطابق با همین داشته‌ها، آنچه این پژوهش به دنبال آن بوده است، بررسی جایگاه و نقش سنت برگرفته از دین و خانواده بر نگرش مردم است.

چارچوب نظری

دغدغه اصلی این مقاله، شناخت تصور مردم از سرمایه‌گذاری و تأثیرات باورهای عموماً پذیرفته شده مردم بر پنداشته‌هایشان درباره "سرمایه" و "سرمایه‌گذاری" است. با توجه به دینی بودن فضای اجتماعی ایران، باورهای سنتی غالباً از نظر دینی مورد تأییدند. لذا، چنانچه از موضوع برمی‌آید مهم‌ترین اتکای نظری این تحقیق بر تحقیقات و نظریات ماکس وبر و تحقیق ارزشمند و معروف/اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری باز می‌گردد. نکته اینجاست که شاید وبر در کار ارزنده خود مشخصاً به دین پروتستانی/کالونی اشاره کرده باشد، اما این مقایسه بنا ندارد مستقیماً به دنبال آموزه‌های دینی پذیرفته شده برود. با فرض این که سنت ماندگار یک جامعه دینی مورد تأیید دین هم هست، بیشتر نگاه به سنن پذیرفته شده جامعه است.

از نظر وبر، "کاتولیک‌ها مردم نسبتاً قانعی‌اند، با درآمد کمتر راضی‌اند و حاضر نمی‌شوند وضع موجود را به وضع بهتر تغییر دهند"، اما پروتستان‌ها به دنبال محاسبات عقلانی خویش فضای اجتماعی آن روزگار را تحت تأثیر قرار می‌دهند. (وبر، ۱۳۸۰: ۷۸).

تی فورسایت در تکمیل نظرات وبر درباره اخلاق پروتستانی اضافه می‌کند که کار هم با اخلاقیات مسیحی دمساز و هم مورد تقاضای آن بود. دارایی نیز برکت کار بود و تأثیر این بازنگری بر صنعت، خاصه در شهرها به مثابه مراکز صنعتی، بسیار عظیم و پردامنه بود (فورسایت، ۱۳۸۱: ۲۱۳-۱۹۱) از دیگر سو، از نگاه این دسته از دینداران و در باورداشت‌های سنتی ایشان، ثروت فقط هنگامی که موجب بطالت و لذت‌جویی گناه‌آمیز شود، از نظر اخلاقی مذموم است. ثروت‌اندوزی وقتی بد است که هدف خوشگذرانی و بطالت باشد، ولی کسب ثروت از طریق انجام وظیفه در یک تکلیف اخلاقاً جایز است و عملاً هم توصیه شده است (وبر، ۱۳۸۰: ۱۴۰).

"مؤمن ریاضت‌کش مسیحی عادت کرده است منافع آتی را در مقایسه با اینارهای حال، سبک سنگین کند. ویژگی‌های ذهنی‌ای را در خود پرورش دهد که در صورت انتقال آنها به حوزه اقتصادی او را به پس‌انداز و انباشت قادر می‌سازد. به این مفهوم، مسیحیت و دین را باید از عوامل مثبت رشد اقتصادی قلمداد کرد." (هلاینر، ۱۳۸۱: ۲۶۵)

در ادامه، وبر با تحلیل ادیان شرقی در مقایسه با باورداشت‌های پروتستانی، نتیجه می‌گیرد که این ادیان موانع غیرقابل عبوری در برابر توسعه سرمایه‌داری صنعتی، آن‌گونه که در غرب رخ داد، فراهم کردند. این نه از آن روست که تمدن‌های غیرغربی عقب مانده‌اند، بلکه آنها صرفاً ارزش‌هایی متفاوت با آنچه را پذیرفته‌اند که در اروپا مسلط شده است (گیدنز، ۱۳۷۵، ۵۱۴).

با توجه به نوع نگاه وبر، این مقاله به دنبال ردپاهایی از سنت است که هاله تقدس دینی را هم به همراه خود دارد و مستقیماً بر نوع نگاه اقتصادی مردم نیز تأثیرگذار است.

مفهوم سرمایه و سرمایه‌گذاری

سرمایه بخشی از تولید به مصرف نرسیده است که آن را به منظور افزایش، وارد فرایند تولید می‌کنند تا توان تولید اقتصادی را بیشتر کند. بنابراین، دفاینه‌سازی یا ساختن بناهای خیره‌کننده که بر فرایند تولید اثری ندارد، طبق تعریف سرمایه به حساب نمی‌آید. از سوی دیگر، پولی که در فرایند مبادله به جریان می‌افتد تا به آن افزوده شود، بخشی از چیزی است که سرمایه [تجارتی] می‌خوانیم.

با توجه به تعریف فوق، پرداخت وام‌های مصرفی برای ازدواج، خرید کالاهای ضروری، تعمیرات، درمان و نظایر آنها سرمایه‌گذاری محسوب نمی‌شود. همچنین، پولی که صرف فعالیت‌های تجاری بی‌ثمر، نظیر دست‌گردانی، یا مبادلات سودجویانه بی‌حاصل، نظیر خرید و فروش سودجویانه زمین، اتومبیل، سرقفلی و ... می‌شود خارج از این محدوده در نظر گرفته می‌شود (اخوی، ۱۳۷۴، ۱۷۹).

با توجه به تعاریف بالا مفهوم سرمایه به لحاظ عملیاتی در این پژوهش به شکل زیر دسته‌بندی و تعریف شده است:

- سرمایه‌گذاری در اموری که ریسک بالا ولی مطمئن دارند. این قبیل سرمایه‌گذاری بیشترین تاثیر را بر تولید و در نهایت بر صنعت گوناگون یک منطقه دارد و از نظر ارزش بالاترین ارزش را خواهد داشت. در تعاریف مختلف از این نوع سرمایه‌گذاری با نام سرمایه‌گذاری مولد یاد کرده‌اند. از جمله شاخص‌هایی که در برخی مناطق برای این قبیل سرمایه‌گذاری می‌توان ذکر کرد یکی سرمایه‌گذاری در بورس اوراق بهادار و دیگری راه اندازی کسب و کارهای جدید بوده است. این دو مقوله به عناوین گوناگون و به شکل پرسش‌های توصیفی و دیگر سوال‌ها سنجیده شده است.
- سرمایه‌گذاری در مواردی که فقط مانع راکد بودن میزان سرمایه شده و تا جایی که می‌تواند سود معقول و حداقلی را به صاحب سرمایه برگرداند. این قبیل سرمایه‌گذاری در تولید بی‌اثر نیست، ولی باید توجه داشت که در این سرمایه‌گذاری اثری از تلاش برای تولید نمی‌بینیم و به شکل غیرمستقیم تولید و صنعت از آن بهره‌مند خواهد شد. از طرف دیگر، بیشترین علت روی آوردن به این قبیل سرمایه‌گذاری به دست آوردن سود از راه‌هایی است که در جامعه ثبات داشته و خطری به دنبال ندارد. مثلاً سرمایه‌گذاری در بانک، واگذاری پول در قرض‌الحسنه‌ها، کار کردن با پول از طریق سپردن به کاسب معتمد و راه‌اندازی مغازه برای جهت سنجش این نوع سرمایه‌گذاری استفاده شده است.
- سرمایه‌گذاری در امور بسیار مطمئن یا به عبارتی در امور مصرفی که به صورت عرف ارزش بالایی دارد. این قبیل سرمایه‌گذاری‌ها بسیارند و به جرئت می‌توان گفت این سرمایه بر تولید اثری نخواهد گذاشت. از جمله این امور توجه ویژه به زمین است که به اشکال گوناگون به پرسش کشیده شده است.

از جمله متغیرهای دیگری که با توجه به چارچوب نظری تحقیق در پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفته است، رابطه سرمایه‌داری و نگاه‌های سنتی تایید شده با مذهب بوده است که به شکل عملیاتی این‌گونه تعریف شده است:

- با نگاه پروتستانی به دین یا باورداشت‌های سنتی‌تری که با مفاهیم اقتصادی همخوانی بیشتری دارد، بالاترین رتبه تخصص گرفت، از جمله عباراتی که برای سنجش آن به کار می‌رفت می‌توان به موارد زیر اشاره کرد «دین افراد را تشویق به کار زیاد و تجمیع سرمایه می‌کند»، اما متغیر دیگری که نمره بعد از آن خود کرد بی‌ربطی مذهب و سرمایه بود. دو نمره منفی ابتدا متعلق به این نظر بود که، دیندار خوب زندگی متوسطی دارد و دوم نبودن نگاه خوب به تجمیع سرمایه علیرغم تاکید به کار و فعالیت بوده است.

روش تحقیق

این تحقیق که پژوهشی کمی / کیفی بوده، در دو مرحله صورت گرفت. در یک مرحله، مصاحبه‌های عمیق با مسئولان، دانشگاهیان و مردم دو منطقه صورت گرفت و سپس، مصاحبه‌ها تحلیل محتوا شدند. در مرحله دوم، با توجه به تحلیل محتواهای صورت گرفته پرسشنامه‌هایی آماده شد و به شکل میدانی تکمیل شد. در این بخش تعداد ۴۰۰ نفر از مردم اصفهان و ۴۰۰ نفر از مردم ایلام برای پاسخ به پرسشنامه برگزیده شدند. تعدادی از پرسش‌های موجود در پرسشنامه متعلق به روش و سطح سرمایه‌گذاری مردم و نیز نوع نگاه ایشان به مقوله سرمایه و سرمایه‌گذاری و تصور ایشان از نگاه سنتی - دینی به این امر بود. روش انتخاب نمونه آماری روش ترکیبی بوده است. در انتخاب نمونه آماری، از روش‌های نمونه‌گیری خوشه‌ای، سهمیه‌ای و قضاوتی (تعمدی) بهره گرفته شد. حجم جامعه آماری نیز با احتساب فرمول کوکران^(۳) ۳۸۴ نفر محاسبه که در هر دو شهر ۴۳۰ پرسشنامه تکمیل شد که از آن تعداد، ۳۹۳ پرسشنامه در اصفهان و ۳۹۸ پرسشنامه در ایلام کامل پر شده و قابل استفاده بودند.

توصیف ویژگی‌های دو منطقه

اولویت اول بیشتر مردم اصفهان برای سرمایه‌گذاری عبارت از خرید زمین (۵۵/۷٪) و مسکن (۲۳/۷٪) بوده است. در ایلام، اولویت‌های اول انتخاب بین سه گزینه خرید زمین (۳۸/۴٪)، مسکن (۲۸/۱٪) و پس‌انداز در بانک (۱۴/۶٪) بود. اولویت‌های اول و دوم و انتخاب‌های مردم دو منطقه در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول شماره ۱. درصد فراوانی های مربوط به اولویت اول نوع سرمایه گذاری در اصفهان و ایلام

نحوه مصرف پول	درصد گزینش اولویت اول اصفهان	درصد گزینش اولویت اول ایلام
خرید زمین	۵۵.۷	۳۴.۸
ساخت یک مسکن مناسب	۲۳.۷	۲۸.۱
سرمایه گذاری در بانک	۷.۱	۱۴.۶
واگذاری پول در قرض الحسنه	۳.۶	۳.۵
سرمایه گذاری در بورس	۴.۶	۸.۳
سپردن پول به کاسب معتمد	۱.۰	۲.۰
باز کردن حساب برای فرزندان	۳.۶	۴.۵
پاسخ نداده‌ها	۰.۸	۰.۵
مجموع	۱۰۰	۱۰۰

درباره ارزشمندی مالکیت اقلام گوناگون، هم در اصفهان و هم در ایلام، مالکیت زمین دارای بالاترین ارزش است. در اصفهان، داشتن مغازه‌ای برای کسب و کار (۱۸/۶٪) و نیز داشتن ماشین شخصی (۹/۷٪) در رتبه‌های بعدی قرار دارند؛ ولی در ایلام، بعد از زمین، داشتن ماشین شخصی (۲۴/۲٪) و به فاصله کمی از آن ارزشمندی کارمند دولت بودن (۲۳/۴٪) اولویت داشته‌اند. مقولات بالا اولویت‌های اول ارزشی مردم دو منطقه است.

درصد کسانی که در ایلام راه اندازی کسب و کار را انتخاب کرده‌اند ۱۱/۶٪ و در اصفهان ۹/۲٪ است. همان‌گونه که در جداول مشهود است، مردم ایلام بیش از اصفهانی‌ها اعتقاد دارند «مردم شهر سرمایه‌ای برای کار کردن ندارند». اصفهانی‌ها بیشتر اعتقاد دارند که ثروت ثروتمندان از بهره‌برداری از مردم به دست آمده است. مردم در اصفهان به طرز معناداری بیش از ایلام اعتقاد دارند سرمایه داران بیش از خرید ماشین و مسکن و دیگر امور مطمئن، باید به فکر صنعت و تولید باشند. همچنین، مردم اصفهان اعتقاد دارند سرمایه‌گذاران برای پیشرفت شهر و استان باید در شهر و استان خود سرمایه‌گذاری کنند.

جدول شماره ۲. میانگین نمرات مردم اصفهان و ایلام به چهار گزینه

گویه‌ها	میانگین نمرات مردم اصفهان	میانگین نمرات مردم ایلام
مردم شهر سرمایه‌ای برای کار کردن ندارند	۴.۰	۶.۰
سرمایه داران ثروت خود را بواسطه بهره از مردم به دست می آورند.	۷.۰	۵.۰
سرمایه‌داران باید بیش از خرید ماشین و مسکن، باید به فکر صنعت باشند	۹.۰	۸.۰
سرمایه داران باید ثروت خود را در شهر و محل زندگی خود سرمایه‌گذاری کنند.	۱۰.۰	۸.۰

۴۱/۷٪ از اصفهانی‌ها و ۵۲/۵٪ از ایلامی‌ها اعتقاد دارند سرمایه‌دارشدن ربطی به مذهب ندارد.

۱۲/۲٪ از اصفهانی‌ها و ۱۰/۱٪ از ایلامی‌ها اعتقاد دارند که دین مخالف سرمایه‌داری است و دیندار خوب زندگی متوسطی دارد.

۹/۲٪ از اصفهانی‌ها و ۱۴/۱٪ از ایلامی‌ها اعتقاد دارند که دین افراد را تشویق به کار زیاد و تجمیع سرمایه می‌کند.

۳۲/۶٪ از اصفهانی‌ها و ۲۲/۱٪ از ایلامی‌ها اعتقاد دارند که برغم تاکید دین بر کار و فعالیت، نگاه خوبی به جمع کردن ثروت در دین نشده است.

پاسخ به پرسش‌های تحقیق

با توجه به مسئله اصلی تحقیق، به دنبال تفاوت انواع سرمایه‌گذاری در دو منطقه اصفهان و ایلام بوده‌ایم. از دیگر سو، کشف رابطه نوع نگاه به سرمایه و نوع سرمایه‌گذاری با نوع نگاه سنتی - مذهبی به سرمایه نیز از پرسش‌هایی بود که از خلال چارچوب نظری تحقیق مورد توجه قرار گرفت. در واقع، تعدادی از پرسش‌هایی که در خلال بیان مسئله و الگوی نظری عرضه شد، پاسخ‌هایی که به شکل استنباطی از مقایسه‌های دو منطقه به دست آمده به شرح زیر است:

- مطابق با آمارهای به دست آمده و با کمک آماره‌های مناسب، میانگین نمره سرمایه‌گذاری در امور مطمئن در استان اصفهان ۳۵/۳۸ و در استان ایلام ۲۵/۷۹ گزارش شده است. اختلاف این دو میانگین ۹/۵۹ بوده است، یعنی میزان سرمایه‌گذاری در امور مطمئن به طرز معناداری در اصفهان بیش از ایلام است. این میانگین درباره سرمایه‌گذاری در امور راکد در اصفهان ۲۱/۷۳ و در ایلام ۱۴/۴۴ گزارش شده است. اختلاف این دو میانگین ۷/۲۸ بوده است، یعنی میزان سرمایه‌گذاری پول‌های راکد به طرز معناداری در اصفهان بیش از ایلام است. میانگین نمره استان اصفهان در سرمایه‌داری در امور خطرناک ۱۳/۰۲ و در ایلام ۱۴/۴۹ گزارش شده است. اختلاف این دو میانگین ۱/۴۸ بوده است که یعنی میزان سرمایه‌گذاری در امور خطرناک به طرز معناداری در ایلام بیش از اصفهان است. البته لازم به ذکر است که فراوانی پاسخگویانی که این گزینه را انتخاب کرده‌اند، در ایلام بیش از اصفهان است.

با توجه به آماره‌های بالا، در مجموع نیز می‌توان به این جمع‌بندی رسید که میانگین اصفهان در سرمایه‌گذاری اقتصادی (برایند هر سه نوع) ۸۶/۵۳ و ایلام ۶۸/۱۹ است. اختلاف این دو میانگین ۱۸/۳۴ بوده که میزان سرمایه‌گذاری اقتصادی در اصفهان بالاتر است.

- مردم اصفهان بیشتر دارای نگاه پروتستانی به مذهب هستند یا مردم ایلام؟

با توجه به رتبه‌ای بودن مقیاس‌ها از آزمون فریدمن و کندال استفاده شده و میانگین رتبه اصفهان معادل ۱/۴۲ و ایلام ۱/۵۸ بوده است. کی-دو در این آزمون برابر ۱۴/۳۲ است. لذا این آزمون ۱۰۰٪ معنادار است. در واقع با تقریب ۱۰۰٪ مردم ایلام دارای نگاه پروتستانی‌تری نسبت به مردم اصفهان‌اند.

بحث

همانگونه که در الگوی نظری و تعاریف ذکر شد، سرمایه‌گذاری در سه رتبه مطرح شد: اول سرمایه‌گذاری در امور خطرناک که بیشترین اثر را بر صنعت و تولید می‌گذارد (سرمایه‌گذاری مولد). دومین نوع از سرمایه‌گذاری استفاده از پول‌های راکد و پس اندازهایی است که بدون خطر می‌تواند سود حداقلی را نصیب صاحب آن کند. سومین نوع، سرمایه‌گذاری در امور مطمئن (کالاهای مصرفی) و اموری است که ارزش آنها در یک منطقه به شکل سنتی به تثبیت رسیده است. از طرف دیگر، در این پژوهش به دنبال تحقیق این الگوی نظری بودیم که آیا نوع سنت مردم در اتخاذ شیوه‌های سرمایه‌گذاری آنها نقش دارد یا خیر. برای سنجش نوع نگاه سنتی و باورداشتهای مورد تایید دین، طیفی را بر مبنای الگوی نظری بررسی کردیم، که در یک سر آن طیف نگاه پروتستانی مورد نظر وبر و در سر دیگر طیف نوع نگاه سلبی دینی به امر سرمایه‌گذاری انتخاب شده بود. بررسی الگوی نظری وبر و ارتباط این نگاه‌ها و مقایسه آنها در یک منطقه برخوردار و منطقه‌ای محروم از وظایف اصلی این تحقیق بود.

مطابق نتایج، بالاترین ارزش برای اصفهانی‌ها به سرمایه‌گذاری به امور مطمئن تخصیص داده شده بود. مثلاً می‌توان گفت زمین مهم‌ترین گزینه‌ای است که مردم اصفهان برای سرمایه‌گذاری از آن استفاده می‌کنند. این امر تا بدانجا پیش رفته است که حتی برای اطمینان بیشتر و آینده‌نگری بهتر گزینه زمین را در مهریه دختران نیز برمی‌گزینند. مردم اصفهان سرمایه‌گذاری در مورد دوم، یعنی پول‌های راکد، را کمتر برمی‌گزینند. این در حالی است که تا چند سال گذشته بیشترین حجم مراجعه و رونق صندوق‌های قرض‌الحسنه در این استان دیده می‌شده است، اما به ظاهر شکست این صندوق‌ها و ضررهای مالی که به اعضای آن در سال ۱۳۸۳ وارد آمد، دلیلی برای عدم گزینش این نوع سرمایه‌گذاری از جانب مردم اصفهان بوده است. با این همه، این نوع سرمایه‌گذاری در اصفهان بیشتر از ایلام پذیرفته شده است. در نوع سوم سرمایه‌گذاری، که بالاترین رتبه به آن اختصاص داده شد، خرید سهام بورس اوراق بهادار و ایجاد کسب و کار جدید قرار داشت. با این که بورس اصفهان دومین جایگاه را در کشور دارد و میزان رجوع مردم به آن، خصوصاً در ابتدای امر بالا بوده، اصفهانی‌ها در مقایسه با ایلام به طرز معناداری کمتر علاقه‌مند به این روش سرمایه‌گذاری بوده‌اند. هرچند ایلامی‌ها نیز در انتخاب نوع سرمایه‌گذاری اول به امور مطمئن و زمین روی می‌آورند، در گزینش‌هایی که درباره سرمایه‌گذاری و رابطه آن با مذهب می‌کنند، نگاه پروتستانی‌تری را اتخاذ می‌کنند. توجه به چند نکته در این میان ضروری است:

۱. نکته اول درباره تقاضای مردم ایلام برای تحرک از جایگاه اجتماعی - اقتصادی خویش است. ایلامی‌ها بسیار مایل‌اند استانشان از زمره استان‌های محروم خارج شود و هرگونه تلاش و پیشنهادی را در برای خروج از محرومیت استقبال می‌کنند، خصوصاً اگر این تلاش‌ها مشابه نمونه‌های آنها در استان‌های پیشرفته باشد. مثلاً نمره سرمایه‌گذاری در بورس اوراق بهادار در ایلام بیش از اصفهان است، در حالی که تا زمان اجرای این تحقیق، ایلام دارای بورس اوراق بهادار نبوده و اصفهان دارای بورس فعال بوده است. نمره‌ای که برای تحصیل و اشتغال و فعالیت‌های زنان نیز در میان ایلامی‌ها به دست آمده است، بیش از اصفهانی‌هاست. در واقع، ایلامی‌ها علاقه‌مندند مسیری را که استان‌های پیشرفته برای رسیدن به جایگاه

خود طی کرده‌اند دنبال کنند. همین امر از مردم استان ایلام مردمانی مدرن‌تر، با اخلاقی پروتستانی‌تر ساخته است. این در حالی است که نگاه اصفهانی‌ها به سبب مواجهه روزمره با سرمایه‌گذاری‌های گوناگون واقعی‌تر شده است.

۲. نکته دیگر اینکه محرومیت نسبی استان ایلام به نسبت استان اصفهان باعث شده است که تصور مردم دو استان نسبت به حجم پول در گردش و حجم سرمایه با یکدیگر متفاوت باشد. ایلامی‌ها به راحتی خود را جزء طبقات بالای جامعه محسوب می‌کنند و این به معنای آن است که وضعیت زندگی بالاتری را برای خود متصور نیستند. این مسئله به علت نبود سرمایه‌داران مشخص و مبرز در این منطقه اتفاق افتاده است. همین مسئله، تصور سرمایه و به قولی پولدار بودن را در دو استان به شدت با یکدیگر متفاوت کرده است. یک اصفهانی به نسبت دارای رفاه اقتصادی بالاتر از ایلامی است، اما ممکن است خود را به نسبت دیگر هم‌شهریانش محروم بداند. همین نوع نگاه ایلامی‌ها باعث شده است که به راحتی درباره نوع تصمیمشان درباره سرمایه‌گذاری مورد نظرشان اعلام رای کنند.

۳. زمین سرمایه‌ای محدود است که همواره در جوامع مختلف، از فنودالی گرفته تا سرمایه‌داری، ارزش بسیاری داشته است و در ایلام و اصفهان نیز ارزشمند است. در اصفهان، مردم زمین را معطوف به مسکن در نظر گرفته و از آن هیچ‌گونه استفاده تولیدی نمی‌کنند. زمین فقط وسیله‌ای خدماتی است که به تجربه ثابت شده است دارای قیمت رو به تزایدی بوده و همواره معامله در آن برای صاحب آن سودمند خواهد بود. اما در ایلام، مسئله زمین را نیز می‌توان به گونه دیگری تفسیر کرد. در جوامعی که بیشترین شغل مردم آن کشاورزی و دامداری است و از زمین برای کشاورزی و مراتع استفاده می‌شود، ارزش زمین دیگر معطوف به ساخت مسکن و استفاده انحصاراً خدماتی از آن نیست. در ایلام، ارزش زمین فقط برای کشت و کار و تولید بالاست. لذا می‌توان دریافت که ارزش زمین در ایلام برای تولید ارزشمند است، هرچند در هر دو استان و حتی در همه ایران می‌توان به این نکته اشاره کرد که زمین همیشه دارای ارزش بوده است؛ در مکانی کمتر و در جایی دیگر بیشتر.

به نظر می‌رسد برای شناخت بهتر این دو منطقه مسایل دیگری را جز آمارهای به ظاهر به دست آمده در تحلیل باید وارد کرد. چنان‌که گفته شد، هر دو جامعه اصفهان و ایلام در واقع دارای اخلاقیات سنتی‌اند، اما جامعه ایلام به سبب ماندن در محرومیت و باور این محرومیت در تلاش است تا به گونه‌ای خود را از این حصار خارج سازد. بهترین و سهل‌الوصول‌ترین روش، مقابله با سنت‌ها یا به عبارتی استقبال از مظاهر مدرن برای رسیدن به سطح زندگی بهتر است. همچنان‌طور که درباره نقدینگی هم توضیح داده شد، می‌توان کاملاً به این نتیجه رسید که ایلامی‌ها بیشتر علایقشان را بیان می‌کنند و اتفاقاً این علایق، مواردی کاملاً عقلانی است که مظاهر مدرن را در برمی‌گیرد.

اما وضعیت اصفهانی‌ها به گونه دیگری است. اصفهانی محرومیت چندانی را تجربه نمی‌کند. مظاهر زندگی مدرن و وسایل مدرن در اختیارش است. لذا در جواب سوال‌های پرسشگران واقعاً به آنچه در نظرش بدان باور دارد، پاسخ می‌گوید و دیگر علایق مورد نظر نیست. لذا در جواب‌ها به محتوای سنتی افکار و باورهای اصفهانی‌ها دست می‌یابیم و این در مقابل علایق و خواست‌های مدرن مردم ایلام قرار می‌گیرد. این هر دو برغم باورهای سنتی این دو استان اتفاق می‌افتد.

لذا تفاوت از حیث نگاه پروتستانی این دو استان به جایگاه پاسخگویان و نوع نگاهشان راجع است. با کنکاش دقیق‌تر می‌توان گفت نوع تفکر و نگاه مردم هر دو استان سنتی است و باورداشته‌های ایشان چندان با روح سرمایه‌داری هم‌خوانی ندارد. اما تفاوت جایگاه این دو استان به لحاظ رشد و تولید از کجا ناشی شده است؟

نگاه هردو استان سنتی است. اصفهانی‌ها در واقع باورداشت اصلی خود را می‌گویند و نگاه به تجمیع ثروت را مثبت نمی‌دانند و ثروتمند را چندان فرد مورد پذیرش سنت و مذهب بر نمی‌شمردند. ایلامی‌ها هم به شدت سنتی زنده اما علاقه به تحرک از وضعیت خود دارند و لذا نگاهی که بدان علاقه‌مندند و فکر می‌کنند استانشان را از محرومیت می‌رهاند اعلام می‌دارند.

چون نتیجه هر دو نگاه سنتی است، توجه بیشتر به حفظ پول است. به دنبال کسب بیشتر و خطر کم‌ترند، هرچند چندان این عمل را مورد پذیرش دین نمی‌دانند. زمین جایگاه بالایی دارد، اما با این وجود و با این نوع نگاه به سرمایه‌گذاری می‌بینم در واقع در اصفهان، به رغم ارزش سرمایه‌های راکد، انواع دیگر سرمایه‌گذاری وجود دارد. حال باید دید چه ویژگی‌های اخلاقی و منبعث از سنت است که باعث می‌شود استان اصفهان استانی پیشرفته باشد و استان ایلام همچنان محروم بماند. آیا این ویژگی‌ها با خصوصیات ذکر شده برای اخلاق پروتستانی در چارچوب نظری مطابقت دارد یا خیر؟

- اولین خصوصیت، چنانچه ذکر شد، بالا بودن میزان سرمایه است. در واقع می‌توان اینگونه تصور کرد که اصفهانی‌ها بعد از پس اندازهای مطمئنی که در زمین و مسکن می‌کنند، مانده‌ای برای انواع دیگر سرمایه‌گذاری دارند. مسئله‌ای که به دلیل پایین بودن حجم نقدینگی در ایلام امکان پذیر نیست. در واقع، سرریزی از سرمایه‌های راکد و مطمئن برای سرمایه‌گذاری در امور تولیدی در استان ایلام باقی نمی‌ماند.

- نکته دوم در اصلاح نگرش است. چنانچه گفته شد، پنداشت‌های مردم اصفهان سنتی است، اما رفتارشان را می‌توان کاملاً مدرن و برای حصول رشد و پیشرفت ارزیابی کرد. به نظر می‌رسد مردم اصفهان با زیرکی این باورهای سنتی را دور می‌زنند. مثلاً در اصفهان تعداد خیریه‌های فراوانی دیده می‌شود و مردم تلاش می‌کنند از هر طریق، پولی هرچند اندک، در این خیریه‌ها به ودیعه گذارند. دسته دیگری از مردم تلاش می‌کنند به ازای سرمایه‌ای که جمع می‌کنند و پولی که به دست می‌آورند به زیارت‌ها و سفرهای مذهبی رفته و باعث برکت بخشی به این پول و به گمان خودشان خالص شدن این پول شوند. شاید یکی از دلایلی که در همهٔ مذہبی، مردم اصفهان با نسبت زیاد دیده می‌شوند و اغلب رستوران‌ها و هتل‌ها دارای سرمهمانداری اصفهانی‌اند، نیز همین مسئله باشد.

در واقع، مردم اصفهان تلاش می‌کنند ثروت جمع کنند و از راه‌هایی که اتفاقاً از دل باورهای دینی می‌گذرد به پول برکت دهند تا با باور مذهبی تقبیح دین از ثروت مشکلی نداشته باشند. لذا می‌توان گفت هرچند که در ظاهر باورها غیرسرمایه‌دارانه است، اما اصفهانی‌ها روش‌هایی را برای نزدیک‌تر کردن این نگاه به باورهای پروتستانی یافته‌اند، هرچند ممکن است آن را ابراز نکنند.

- اما در مواجهه با مردم نیز به نظر می‌رسد در اصفهان به علت نوع زندگی مردم تساهل بیشتری حاکم است. تقریباً می‌توان گفت مردم هرچند در باور سنتی خود به این نتیجه می‌رسند که احتمالاً سرمایه‌دار با تزییع حقوق دیگران به جایگاه خود دست یافته است، اما در واقعیت و در عمل چندان

فشاری بر سرمایه‌دار وارد نمی‌آورند و رفتاری مدرن با او پیشه می‌کنند. هرچند به سبب همان باور سنتی سرمایه‌داران اصفهانی علاقه‌ای به عیان کردن میزان ثروت خود ندارند و خود را از طبقه بالا معرفی نمی‌کنند.

وضع در ایلام متفاوت است. در ظاهر به علت علاقه به تحرک اجتماعی، سرمایه‌دار را فردی خاطی و مطرود نمی‌دانند، اما اگر در واقعیت سرمایه‌داری وجود داشته باشد، به سبب این که تصور میزان ثروت او و فاصله‌اش با نوع معاش خود را می‌بینند بر می‌آشوبند. بنابراین، علاوه بر ظاهر نتایج در ایلام، سرمایه‌دار ممکن است خطر مضاعفی را متحمل شود، زیرا از نوع تقابل مردم با سرمایه خود هیچ اطمینانی نخواهد داشت. اما در اصفهان سرمایه‌داران اطمینان نسبی از آینده رابطه مردم با خود خواهند داشت. بنابراین، می‌توان دریافت که مردم اصفهان به رغم باورهای سنتی به اشکال مختلف در پی‌جا انداختن و رسیدن به همان باورهای پروتستانی‌اند که محرک و مقوم سرمایه‌داری است، هرچند این در ظاهر امر نشان داده نشده است.

نتیجه‌گیری

در واقع، با توجه به آمادگی خانواده‌های ایلامی برای یافتن نوعی زندگی مدرن، مهم‌ترین کار کمک به یافتن این شرایط است. وضعیتی که در آن علم آموزی و تولید ثروت و درنهایت توسعه ارزش‌های جامعه خواهند شد. تبلیغات، آموزش و تحصیل مهم‌ترین راه‌های رسیدن به این خواسته است. لذا هرچند در نمرات کسب شده نوع نگاه مردم ایلام پروتستانی‌تر بود، اما می‌توان این‌گونه دریافت که مردم اصفهان توانسته‌اند ثروت و سرمایه را با سنت و نوع نگاه دینی خود جمع کرده و همین رنگ دینی دادن به نگاهشان، عاملی برای رشد آن منطقه شده است. در واقع، می‌توان گفت ایلامی‌ها بر اساس شنیده‌ها و شعارها نگاه پروتستانی‌تری را ابراز کرده‌اند که شاید در واقع چنین نباشد، اما اصفهانی‌ها این نگاه را به گونه‌ای درونی و با سنن مورد پذیرش خود هم‌خوان کرده‌اند، هرچند به آن اذعان نمی‌کنند. اما در این میان نباید یک چیز را فراموش کرد که جامعه ایلام جامعه قومی و طایفه‌ای است. فارغ از ارزش‌گذاری این مسئله، نباید انتظار داشت صنعت تغییراتی در این وضعیت ایجاد کند. لذا وظیفه صنعت در این حالت استفاده از وضعیت موجود و برنامه‌ریزی منطبق بر واقعیت‌های موجود جامعه است. به نظر می‌رسد بهترین گزینه برای چنین جامعه‌ای، که بافت سنتی و خانوادگی دارد و سرمایه بالایی برای کار کردن ندارد، تزریق سرمایه به این بخش باشد، امری که در حال حاضر در حال اجراست. اما متأسفانه به علت نبود برنامه درست، این بودجه صرف توسعه واقعی این استان نشده است. ورود سرمایه به اضافه آموزش مهارت‌هایی خاص می‌تواند ایلام را در صنعتی کوچک تبدیل به قطب کند. در واقع، باید تلاش کرد مردم نسبت به این صنایع احساس تعلق کنند و این حاصل نخواهد شد جز با استفاده از همین مردم. در صورتی که بتوان رقابت‌های قومی را به سوی رقابت‌های صنعتی سوق داد، هم‌انگیزه کافی برای جوان‌ترها برای کسب مهارت‌ها پیش خواهد آمد و هم باعث می‌شود صنایع رقابتی در منطقه آغاز به کار کنند. اما باید تأکید کرد تا زمانی که هنوز ایلام به محتوای مدرن دست نیافته است و تا حدودی احساس محرومیت

نسبی و نگرش منفی نسبت به شهر خود را از دست نداده است، فقط باید به صنایع زودبازده و زوداثر اندیشید، صناعی که محصول آن برای مردم منطقه ملموس باشد. در این راه باید از همه باورهای به ظاهر مدرن نیز مدد گرفت. در واقع، با ورود هر سرمایه به استان ایلام باید این باور در بین مردم ایجاد شود که قرار است این سرمایه برای اشتغال‌زایی و بهبود وضعیت منطقه مثمر ثمر باشد. این‌گونه است که می‌شود از باورداشت‌های ایشان نیز استفاده لازم را برد. نکته حائز اهمیت دیگر که همه در اصفهان و ایلام و همه در کل کشور باید به آن توجه ویژه کرد، تلاش برای آموزش مردم به منظور سرمایه‌گذاری در امور تولیدی است. فقط با تبلیغ و ترویج و آموزش است که می‌توان علاقه دیرینه مردم ایران را به جای سرمایه‌گذاری‌های راکد یا مصرفی به سرمایه‌گذاری‌های مولد سوق داد.

پی‌نوشت‌ها

- ۱- نوبلیست اقتصاد و کارشناس اقتصادی بانک جهانی
- ۲- ذکر عناوین با توجه به رتبه‌بندی‌هایی صورت گرفته است که مورد پذیرش سازمان برنامه و بودجه بوده‌اند. با توجه به گزارش سازمان گسترش و نوسازی صنایع استان اصفهان در رده دوم و استان ایلام در رده ۲۶ (قبل از کهگیلویه و بویر احمد) از نظر برخورداری قرار گرفته‌اند.
- ۳- با عنایت به گستره موضوع و تنوع سوالات و متغیرهای مورد سنجش برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

n: حجم نمونه

N: جمعیت جامعه آماری

P: احتمال وجود صفت = ۰/۵

q: احتمال عدم وجود صفت = ۰/۵

t: سطح معناداری = ۱/۹۶

d: میزان خطا در برآورد نمونه = ۰/۰۵ (۵ درصد)

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۷۵)، نظریه‌های جامعه‌شناسی، انتشارات سروش.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۷۹)، روند تغییرات اجتماعی خانواده‌های تهرانی طی سه نسل، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی.
- اخوی، احمد (۱۳۷۴)، اقتصاد کلان، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- استیگلیتز، جوزف (۱۳۸۴)، جهانی‌سازی و مسایل آن، ترجمه حسین گلریز، نشر نی.
- اسملسر، نیل جی (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی اقتصادی، ترجمه محسن کلاهچی، انتشارات کویر.
- امیر احمدی، هوشنگ (۱۳۷۷)، ابزارهای توسعه صنعتی، تداوم و گسست، ترجمه علیرضا طیب، انتشارات شیرازه، چاپ اول.
- اوانز، پیتر (۱۳۸۰)، توسعه یا چپاول، ترجمه عباس زندیاف و عباس مخبر، انتشارات طرح نو، چاپ اول.
- پارسونز، وبر و ... (۱۳۷۹)، عقلانیت و آزادی، مقالاتی از ماکس وبر و درباره ماکس وبر، ترجمه یداله موقن و احمد تدین، انتشارات هرمس.
- تقی‌زاده، محمود (۱۳۶۹)، برنامه‌ریزی اقتصادی – اجتماعی (ویژه جهان سوم)، نشر گستره، چاپ اول.
- رابلوتی، روبرتا (۱۳۸۲)، خوشه‌های صنعتی، الگوی موفق توسعه درون‌زا، ترجمه عباس مهر پویا و جهانگیر مجیدی، انتشارات رسا، چاپ اول.
- روزندیس، دانیل (۱۳۸۱)، فورسایت و سایرین، شرایط اخلاقی رشد اقتصادی، ترجمه احمد تدین و شهین احمدی، انتشارات هرمس.
- سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (۱۳۸۴)، آثار و عوارض اجتماعی توسعه صنعت بر دو منطقه اصفهان و ایلام.
- سیف، احمد (۱۳۸۰)، استبداد، مسئله مالکیت و انباشت سرمایه در ایران، نشر رسانش.
- شاه محمدی، محمد تقی، میزان و نوع سرمایه‌گذاری در کشورهای آسیایی و اثرات اجتماعی آن، پایان نامه کارشناسی دانشگاه تهران
- فروند، ژولین (۱۳۶۸)، جامعه‌شناسی ماکس وبر، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، چاپ سوم.
- فریدمن، میلتن (۱۳۸۰)، سرمایه‌داری و آزادی، ترجمه غلامرضا رشیدی، نشر نی.
- کونتروس وره (۱۳۸۱)، جامعه‌شناسی برای اقتصاد، ترجمه هادی صمدی، انتشارات سمت.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۵)، سیاست و جامعه‌شناسی در اندیشه ماکس وبر، ترجمه مجید محمدی، نشر قطره، چاپ اول.
- گیلیس، پرکینز، رومر، اسنودگراس (۱۳۷۹)، اقتصاد توسعه، ترجمه غلامرضا آزاد ارمکی، نشر نی.

- نصر اصفهانی، اسداله (۱۳۴۸)، نقش سرمایه‌گذاری در توسعه اقتصادی، موسسه مطبوعاتی فرخی، چاپ دوم.
- وبر، ماکس (۱۳۷۱)، اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری، مترجم عبدالمعبود انصاری، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، تهران.
- وبر، ماکس (۱۳۷۴)، اقتصاد و جامعه: مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی اقتصادی، جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه عباس منوچهری، ترابی نژاد، نشر مولی چاپ اول.
- همتی عبدالناصر (۱۳۷۶)، نگرشی بر دیدگاه‌ها و مسائل توسعه اقتصادی، انتشارات سروش.

